

• ТЕОРІЯ • МЕТОДОЛОГІЯ •

УДК 821.161.2.09.02(4)“176/184”(092)

DOI:

МАНІФЕСТ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО БРАТСТВА «ЗАКОН БОЖИЙ. КНИГИ БУТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ» В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕСІАНІЗМІВ ПЕРЕДОДНЯ «ВЕСНИ НАРОДІВ»

Ростислав ЧОПИК

У статті з'ясовано ознаки національного месіанізму (антипода месіанізму імперського) в маніфесті Кирило-Мефодіївського братства, який, своєю чергою, розглянуто в контексті німецького, французького, італійського, польського месіанізму, щоби виявити з ними типологічну спорідненість.

Мета і наукова новизна студії – зацентрувати увагу на необґрунтованому ігноруванні національних пам'яток словесності в сучасному українському культурологічному, політологічному та філософському дискурсі. Наша духовна спадщина, зокрема і «Закон Божий. Книги буття українського народу», переконує автор статті, не лише не відставала, а часто значно випереджувала й перевершувала філософською глибиною та прогностичним потенціалом широківідомі у світі пам'ятки інших європейських народів. Українські ж науковці фатально недобачають знакові феномени національної традиції, почасти керуючись фарисейською «політкоректністю» чи іншими застереженнями.

У **висновку** автор наголосив, що зараз, як ніколи, від відповіді світу на «українське питання» залежить майбутнє світового порядку. Саме тому він закликає під час прогностичних осмислень майбутнього України й усього світу апелювати не так до «Великої шахівниці» З. Бжезинського чи інших світових авторитетів, як до кирило-мефодіївського «Закону Божого», істинність передбачень якого не потребує жодних доведень.

У праці використано прийоми культурно-історичного, компаративного, проблемно-ідеологічного та націософського **методів**.

Ключові слова: месіанізм, євангельська демократія, палінгенесія, національна ідентичність, «Весна народів».

Переддень «Весни народів» подарував Україні не лише нашу кафедру, а й Кирило-Мефодіївське братство та його програмовий документ «Закон Божий. Книги буття українського народу» – першу маніфестацію українства, свідомого власної ідентичности та геополітичної місії. Після того, як Братство було розгромлене, а перший «рецензент» «Закону Божого», начальник III відділу таємної канцелярії граф Олексій Орлов

кваліфікував його як «злочинний рукопис», «мерзенну річ» («мерзость»), ставлення імперії до українства змінилося зі зверхньо-поблажливого на агресивно-вороже; маніфест 70 років пролежав у сховищах царської охоранки і був опублікований аж 1917 року, на початку Визвольних змагань. У ті переломні роки Михайло Грушевський писав, що «гадки і плани» Кирило-Мефодіївського братства «пішли широко в громадянство, і від них веде свій початок сучасне українство» [3, с. 46].

Однак дуже скоро маніфест знову ж на 70 років заліг у спецфонди. Його не можна було ані прочитати, ані просто назвати: поєднання в титулі Закону Божого з буттям українського народу викликало питання, на які у совєтської науки не було позитивних відповідей. Навіть у 1920-ті роки, коли тиск цензури ще не став нездоланим, Микола Зеров відзначав у маніфесті «ідеалізовані поняття про старовину» [7, с. 144], а значно пізніше у діаспорі, де тиску цензури не було зовсім, Григорій Грабович усе ж називав світогляд братчиків «християнським утопізмом» [2, с. 149]. 1992 року, уже на зорі Незалежності, Оксана Забужко зараховувала ідеологію Братства до «свого роду “інфантильної”, чи, певніш, “ювенільної”, фази розвитку національної ідеї» [6, с. 45].

Як бачимо, відомі науковці ставляться до «Книг буття» із засторогою, ба навіть зі скепсисом, наче ті лікарі-педіатри до своїх пацієнтів із їхніми «хворобами росту» чи дорослі-батьки до «молодечого романтизму» наївних дітей. І все це через їхній месіанізм, яким, за О. Забужко, «практично в усіх культурах» ознаменований «перехід від релігійного до національного, або, точніше, – національно-секулярного світогляду». Отут докторці *honoris causa* Львівського університету потрібно, безумовно, висловити належну вдячність. У цитованій щойно, проривній на свій час монографії «Філософія української ідеї та європейський контекст» вона вперше переконливо прописала філософію кирило-мефодіївських братчиків у контексті «європейського месіанства» передодня Весни народів.

Це «...коли народ ототожнює себе з певними духовними вартостями, що мають тривкий статус абсолютних (мисляться атрибутами Бога – так, у Ж. Мішле Франція виступає синонімом свободи; для Й.-Г. Фіхте Німеччина – взагалі єдиний носій животворного духа, що протистоїть смерті; у А. Міцкевича Польша – оплот (і то виключний) Божистої Любові; за М. Костомаровим [укладачем «Книг буття...». – Р. Ч.], монопольний ідеал України, що висуне її з часом на роль «наріжного каменя» загальнолюдської світобудови, – це рівність і незалежність; у Дж. Мадзіні ж італійці, яко народ-будівник, покликані збудувати і Вселенську Церкву). На цій підставі стверджується винятковість даного народу і його сотеріологічна місія в світовій (чи бодай тільки європейській) історії – причому, що більше здеправованим, відчуженим від себе самого був народ раніше, то легше здійснювалася «націоналізація» християнської сотеріології, згідно з євангельською заповіддю “блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне” (Матв., 5, 3)» [6, с. 45–46].

Nota bene! Термін «месіанство», як правило, викликає у нас нехіть, бо пов’язується з уявленнями про винятковість, обраність певного «народу-богоносця» (за Федором Достоевським) та слідними звідси пихою, гординею (найбільшим гріхом), експансією,

вивищуванням себе понад іншими. Усе це й справді властиве месіанству імперському, від якого варто відрізнати месіанство національне, месіанство пригноблених націй, котре, за словами Івана Дзюби, «выводилося не з сили й великості народу, а з його страждань, мало на меті відновлення справедливості, а не поширення сфери свого впливу чи влади; самий же, так би мовити, акт месіанський означав приклад подвигу, самопожертву в боротьбі» [4, т. 4, с. 410]. Таке месіанство вбачало свою «сотеріологічну місію» в наслідуванні подвигу Месії, Спасителя (Сотера). Для принижених, пригноблених, розп'ятих імперіями народів найважливішою була віра не у свою винятковість, а у своє *воскресіння*.

Суттєво поглиблює й доповнює наше розуміння природи європейського месіанства український філософ молодшої генерації Володимир Єрмоленко. У монографії «Плинні ідеології» (2018) він, переважно на матеріалі франкомовних джерел, розкриває зміст поняття «палінгенесії»: «відродження», «нового народження», «переродження», «воскресіння», «смерті самої смерті».

«У 1830–1840 роках палінгенесійна тема подорожує всією Європою. Континентом ходить “привид комунізму”, вважали Маркс і Енгельс під кінець 1840-х років; але ще більшою правдою було те, що Європою блукав привид нових секулярних релігій, що наповнюються палінгенесійним образом – образом постолого з мертвих [...]. Ніщо, можливо, так сильно не дає зрозуміти ХІХ століття, ніж цей образ – спочатку натурфілософський, потім політичний, спочатку контрреволюційний, потім революційний» [5, с. 50].

Ця ідея появилась у Франції (Балланш, Лямене, Мішле), адже після кривавого апокаліпсису Французької революції та поразки Наполеона, експортера її цінностей, французи опинилися в ролі найбільш поганьбленої європейської нації. Вона (ідея. – Р. Ч.) спершу пов'язувалася зі страченим Людовиком ХVІ. Однак далі французи розчарувалися в «абсурдному та нечистому» режимі Реставрації й на роль нового Христа став претендувати не король, а *народ*. Саме він «зійде, як Христос, у могилу» і «вийде звідти третього дня» [5, с. 104]. Відтак ідея палінгенесії поширилася в культурно-політичному просторі всієї Європи. Приміром, чільний філософ італійського «Рісорджименто» Вінченцо Джоберті «підводить метафізичний фундамент під головну метафору *Risorgimento* – метафору постання італійської нації з мертвих, її нового народження та “воскресіння”. Цей фундамент Джоберті бачив у вже відомому нам понятті *палінгенесії*» [5, с. 125]. Чи, до прикладу, поет-натхненник польського повстання 1831 року А. Міцкевич, який після його поразки жив у Парижі; тут, за сприяння цитованого вище Ж. Мішле, став професором кафедри слов'янських мов у Колеж де Франс (1840) і читав курс «Слов'яни», що є «польським перетлумаченням подібних ідей у французькій думці» (за А. Валіцьким).

«...Для Міцкевича за смертю польської нації має слідувати її нове народження в новому політичному тілі – тільки цього разу республіканському, а не монархічному»; «Польща, отже, страждає разом з Христом. Польська історія є “кривавою картиною розп'ятої нації”» [5, с. 110, 113, 114] тощо.

На жаль, у монографії В. Єрмоленка відсутня бодай згадка про «Закон Божий. Книги буття українського народу», хоча і маніфест, і загалом світогляд кирило-мефодіївських братчиків органічно вписуються в палінгенесійний контекст передодня «Весни народів» поруч із французькими, польськими, італійськими та іншими аналогами: «Лежить в могилі Україна, але не вмерла»; «І встане Україна з своєї могили, і знову озветься до всіх братів своїх слов'ян...» [9, с. 29, 30]. А ще згадаймо найвидатнішого з братчиків, його «Розриту могилу», «Великий льох», оту «домовину України, широку, глибоку», із якої «встане Україна, світ правди засвітить...».

Не вийти на це було важче, ніж вийти, ще й хоча б тому, що появу «Книг буття українського народу» спровокували «Книги народу польського і польського пілігримства» А. Міцкевича, однак Єрмоленкові видалося, що, втім, пов'язано, звичайно ж, не з якимось злим умислом, але з тим, що в сучасній українській гуманітаристиці дуже мало досліджень і про Братство, і про його маніфест. Вони попросту не на слуху, не в фокусі, а на маргінесі, хоча й тритомові матеріали видано, і, зокрема, «Закон Божий...» на початку 1990-их років, а їхня актуальність *сьогодні* більш, ніж очевидна.

Ще вчора (до повномасштабного вторгнення), не кажучи про позавчора (до 2014 року), дослідників могла стримувати отака собі фарисейська й «неоднозначна» річ, як, із дозволу сказати, «політкоректність». Мовляв, не хотілося ображати сусідній народ, ану ж він усе-таки зміниться, якщо вже не змінився, і не буде відповідати характеристикам з кирило-мефодіївського маніфесту. От хоча би такий:

«І одурів народ московський, і попав у ідолопоклонство, бо царя свого нарік богом, і усе, що цар скаже, те уважав за добре, так, що цар Іван в Новгороді душив та топив по десятку тисяч народу, а літописці, розказуючи те, звали його христолубивим» [9, с. 23].

У наші дні рахунок вже повівся на сотні тисяч чи майже на мільйон, а московські попи продовжують благословити свого ідола-царя на «святоє дело» і не помічати, що їхнє православ'є не християнська конфесія, а язичницька секта.

«Неполіткоректним», але вже тому, що надміру ідеалізованим («ідеалізовані поняття про старовину»), виглядав дослідникам і показаний у «Книгах буття» образ українців. Їх протиставлено імперським народам, «бо не хотіла Україна ітти услід язиков, а держалась закону Божого». Дослідники не ймуть віри, що національну ідентичність можна виводити з ідентичности християнської, інакше б не появлялися з-під їхнього пера численні дивні твердження.

Приміром, автор монографійного дослідження про Кирило-Мефодіївське братство «Українська змова і месіанізм» С. Козак відчитує в «Книгах буття» не більш ніж «євангельську стилізацію» задля «облагородження етнічного егоцентризму, патріотизму або націоналізму слабких народів», «бажання застосувати біблійний епос і релігійну форму мислення до актуальної політичної проблематики народу» [8, с. 162, 159, 160]. Іншими словами, використати християнство, релігію з політичною метою, підпорядкувати сакральне потребам світського.

Але ж такий намір братчики інкримінували імперству, яке ховало свою ідолянську сутність під християнською личиною:

«Тоді імператори з панами змовились і казали поміж собою: уже нам не викоренити християнства, піднімемось на хитроші, приймемо [його] самі, перевернемо ученіє Христа так, щоб нам добре було, та й обдуримо народ [...]. А того не уважали, що мало сего, що тільки назваться...» [9, с. 16].

Ото й було використання біблійної фразеології, релігійної форми – рецепція вчення Христового не за духом, а тільки за буквою, не за вчинками, а лише на словах.

Натомість їм самим ішлося про відповідний євангельській формі євангельський зміст, про «євангельський демократизм, тобто тенденцію виводити суспільний ідеал із християнських релігійних текстів» [7, с. 144]; про сакральну легітимацію свободи людини і нації, демократичного суспільного ладу і національної держави як відповідних *духові* Святого письма.

«...Урядник і правитель повинні подлегать закону і сонмищу [народним зборам. – *Р. Ч.*], бо і Христос повеліває судитись перед сонмищем, і так як урядник і правитель перші, то вони повинні бути слугами, і недостойть їм робити те, що здумається, а те, що постановлене, і недостойть їм величатся та помпою очі одводити, а достоить їм жити просто і працювати для общества пильно, бо власть їх од Бога, а сами вони грішні люде і самі послідніші, бо усім слуги...» [9, с. 18].

Власне такою, заснованою на євангельській демократії, братчики розглядали традицію українського державотворення. Її візитівкою вважали козацтво, котре самоорганізувалося на Запорозькій Січі, а звідти поширило на всю Україну свій християнсько-демократичний суспільний ідеал і зумовлений ним спосіб життя, тобто культивуєчи органічну, природну народократію: віча, козацькі ради, виборність / звітність гетьмана, кошового, військових і цивільних старшин: «...І старшини вибирались на раді і повинні були слугувати всім по слову Христовому...». Чому все це так актуально нині?

Глибинно-метафізичною причиною протистояння із Заходом загалом і, зокрема, *casus belli* для вторгнення в Україну Москва називає «бездуховність» ліберальної демократії, її суто меркантильну, споживацьку суть. Українців, своєю чергою, оголошує «корисними ідіотами», зазомбованими на руйнацію сакральної ідентичности «*русского мира*» задля гонорарного жирування в євросоюзівськiм гіпермаркеті. Ніде правди подіти, мислителі західного лібералізму самі немало доклалися до витворення саме таких уявлень, на взір: «Ми, ліберали, не стверджуємо, що Бог чи Природа створили всіх людей вільними, оскільки нам невідомо про плани Бога і Природи, і ми принципово уникаємо втягування Бога чи Природи в суперечки щодо земних питань» (із Людвіга фон Мізеса) [10, с. 6]). Або, до прикладу, модний дотеп самоідентифікації багатьох свідомих українців (політично свідомих) як «атеїстів київського патріархату». Так, нині переваги свободи й демократії, і не лише в площині політичній чи економічній, а й у морально-етичній, уже є аксіомою для всіх притомних людей; але ж два століття тому

(а для України й понині) вони були теоремою, доведення якої коштувало самопожертви кращих із кращих. Драматична доля кирило-мефодіївських братчиків – у цьому ряду.

«Закон Божий» завершується словами: «Тоді скажуть всі язики, показуючи рукою на те місто, де на карті буде намальована Україна: «От камень, его же не брегоша зиждущии, той бисть во главу»» [9, с. 30]. Камінь, який відкинули будівничі, стане наріжним...

Слушність цього пророцтва потверджується на наших очах. Якщо донедавна Україну вважали не більш, ніж одним із уламків колишнього советського союзу, упізнавали хіба за допомогою асоціативного ряду Чорнобиль – Клички – Шевченко (футболіст, а не поет), і навіть після Майдану сприймали, мов якийсь історичний курйоз, «несподівану націю» (за Е. Вілсоном), то нині, із початком повномасштабної кривавої війни, яку що далі, то частіше називають третьою світовою, стає зрозумілим, що від тієї, а чи інакшої відповіді на «українське питання» залежить майбутнє світового порядку.

Чи буде він і далі опертим на свободі, повазі до прав людини і нації, конституціоналізмі, демократії, національному державотворенні – а чи скотиться в прірву імперського свавілля, права сили, рудиментарного рабства. Україна дійсно виявилася тим наріжним каменем, відкинути який означало би підважити будівлю сучасної цивілізації, повернути її як мінімум у XIX століття, коли мапу світу було розкреслено між кількома імперіями, а світовий порядок визначався сваволею авторитарних деспотів. Осмислюючи своє майбутнє, маємо звертатися не лише до «Великої шахівниці» З. Бжезинського, а й до кирило-мефодіївського маніфесту. Нині істинність його пророцтв не потребує доведень, за неї свідчить категорія очевидного.

Список використаної літератури

1. *Вілсон Е.* Українці: несподівана нація. Київ: К.І.С., 2004. 552 с.
2. *Грабович Г.* Шевченко як міфотворець. Київ, 1991. 212 с.
3. *Грушевський М.* Хто такі українці і чого вони хочуть. Київ: Товариство «Знання», 1991. 240 с.
4. *Дзюба І.* Тарас Шевченко // Історія української літератури: у 12 т. Київ: Наукова думка, 2014. Т. 4. 782 с.
5. *Єрмоленко В.* Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX–XX століть. Київ, 2018. 471 с.
6. *Забужко О.* Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. Київ: Наукова думка, 1992. 118 с.
7. *Зеров М.* Українське письменство XIX ст. Від Куліша до Винниченка: лекції, нариси, статті. Дрогобич: Відродження, 2007. 568 с.
8. *Козак С.* Українська змова і месіанізм. Кирило-Мефодіївське братство. Івано-Франківськ: Плай, 2004. 253 с.
9. *Костомаров М.* «Закон Божий» (Книг[и] буття українського народу). Київ: Либідь, 1991. 39 с.
10. *Мізес Л.* Лібералізм у класичній традиції // Лібералізм. Антологія / 2-ге вид.; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: ВД «Простір», Смолоскип, 2009.

References

1. Vilson, E. (2004). *Ukrayintsi: nespodivana natsiya*. Kyiv, Ukraine.
2. Hrabovych, H. (1991). *Shevchenko yak mifotvorets*. Kyiv, Ukraine.
3. Hrushevskiy, M. (1991). *Khto taki ukrayintsi i choho vony khochut*. Kyiv, Ukraine.
4. Dziuba, I. (2014). *Taras Shevchenko. Istoriya ukrayinskoyi literatury: u 12 t. T. 4*. Kyiv, Ukraine.
5. Yermolenko, V. (1992). *Plynni ideolohiyi. Ideyi ta polityka v Yevropi XIX – XX stolit*. Kyiv, Ukraine.
6. Zabuzhko, O. (1992). *Filosofi ya ukrainskoyi ideyi ta yevropeyskyi kontekst: Frankivskiy period*. Kyiv, Ukraine.
7. Zerov, M. (2007). *Ukrayinske pysmenstvo XIX st. Vid Kulisha do Vynnychenka: lektsiyi, narysy, statii*. Drohobych, Ukraine.
8. Kozak, S. (2004). *Ukrayinska zмова i mesianizm. Kyrylo-Mefodiyivske bratstvo*. Ivano-Frankivsk, Ukraine.
9. Kostomarov, M. (1991). *“Zakon Bozhyi” (Knyh[y] buttia ukrayinskoho narodu)*. Kyiv, Ukraine.
10. Mizes, L. (2009). *Liberalizm u klasychnii tradytsiyi. Liberalizm. Antolohiya / 2-he vyd.; uporiad. O. Protzenko, V. Lisovyi*. Kyiv, Ukraine.

Ростислав Чопик – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна).

Rostyslav Chopyk – Cand. Sc. (Philology), Associate Professor, Acad. M. Vozniak Department of Ukrainian Literature, The Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytets'ka Str., 79000, Ukraine).

E-mail: r_chopik@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7905-9053>.

MANIFESTO OF THE CYRIL AND METHODIUS BROTHERHOOD “THE LAW OF GOD. BOOKS OF THE GENESIS OF THE UKRAINIAN PEOPLE” WITHIN THE CONTEXT OF NATIONAL MESSIANISMS ON THE EVE OF “THE SPRINGTIME OF THE PEOPLES”

Rostyslav CHOPYK

The article clarifies the signs of national Messianism (as distinct from imperial messianism) in the Manifesto of the Cyril and Methodius Brotherhood, which, in turn, is considered in the context of German, French, Italian, and Polish messianisms in order to reveal typological kinship with them.

The purpose of the study is to focus attention on the unjustified ignoring of national literary monuments in modern Ukrainian cultural, political, and philosophical discourse. Our spiritual heritage, including “The Law of God. Books of the Life of the Ukrainian People,” the author of the article argues, not only did not lag behind, but often significantly outpaced and surpassed the world-famous monuments of other European nations in philosophical profundity and prognostic potential. Ukrainian

scholars fatally overlook the significant phenomena of the national tradition, partly guided by pharisaic “political correctness” or other reservations.

In the **conclusion**, the author emphasized that now, more than ever, the future of the world order depends on the world's response to the “Ukrainian question”. That is why he calls, when prognosticating the future of Ukraine and the whole world, to appeal not so much to *The Grand Chessboard* by Z. Brzezinski or other world authorities, as to the Cyril's and Methodius' Law of God the truth of whose predictions does not require any proof.

The paper employs the techniques of cultural-historical, comparative, problem-ideological and natio-sophical **methods**.

Keywords: Messianism, evangelical democracy, palingenesis, national identity, “Springtime of the Peoples”.

Стаття надійшла до редколегії: 31.01.2024.

Прийнята до друку: 24.02.2025.